# ДӘРІС 13. ЭТНОМӘДЕНИ ӨЗАРА ЫҚПАЛ ТЕОРИЯСЫ

Дәріскер: т.ғ.к., доцент Қ.Б. Баудиярова

**Дәрістің мақсаты:** этномәдени өзара ықпал теориясының мәнін, негізгі ұғымдары мен ғылыми негіздерін түсіндіру, әртүрлі этностар арасындағы мәдени байланыстардың қалыптасу заңдылықтарын қарастыру және этномәдени процестердің қоғам дамуына тигізетін ықпалын талдау.

# Жоспар

- Этномәдени өзара ықпал теориясының жалпы сипаттамасы
- Этномәдени өзара ықпал теориясының негізгі бағыттары
- Аккультурация концепциясы
- Мобилизация концепциясы
- Ішкі отаршылдық концепциясы
- Қорытынды

# Этномәдени өзара ықпал теориясының жалпы сипаттамасы

Қазіргі барлық өзара ықпалдастық теориясы дәстүрлі және модернизацияланған екі қоғамның арасындағы шиеленісуден туындайды. Бұл үдеріс екі бағытта дамиды. Біріншісі – дәстүрлі этникалық қауымның рухани мәдениет саласында модернизацияланған қауымға қарсы келуімен сипатталады. Екіншісі – экономика және әлеуметтік-экономикалық қатынастар саласында бұл қауымдардың өзара шиеленісін зерттейтін құрылымдық бағыт. Осы екі бағыт этникалық қатынастарды түсіндірудің негізгі теориялық негізін құрайды.

# Аккультурация концепциясы

Аккультурация концепциясын XX ғасырдың 30-жылдары Роберт Редфилд, Ральф Линтон және Мелвилл Херсковиц жасаған. Бұл концепция қазіргі этнология ғылымында маңызды орын алады.Аккультурация деп мәдени ерекшеліктері әртүрлі екі этникалық топтың ұзақ уақыт бойы тікелей байланысқа түсуі нәтижесінде олардың мәдени үлгілерінің өзгеруін айтады. Мұндай жағдайда бір этникалық топ өз мәдени моделінің кейбір элементтерін жоғалтуы мүмкін. Кейде өзара ықпалдасқан екі топ бір-бірінің мәдени элементтерін қабылдап, оларды өз мәдениетіне бейімдейді. Уақыт өте келе перифериялық және үстем этникалық қауымдардың арасында өзара әрекеттестік күшейіп, олардың біртіндеп интеграциялануына жағдай жасалады.

## Мобилизация концепциясы

Мобилизация концепциясы көпұлтты мемлекет ішіндегі этникааралық өзара ықпалдастық мәселелерін қарастырады. Бұл концепция бойынша мемлекеттік саясаттың негізгі мақсаты – этникалық топтарды біріктіру және ұлттық консолидацияны қамтамасыз ету.Мобилизация концепциясын жақтаушылардың пікірінше, этникалық қауымдар арасындағы мәдени өзара ықпалдастық ұлттық интеграцияны толық қамтамасыз ете алмайды. Сондықтан мемлекет халықтың дәстүрлі және тұйық топтарын жоғары мәдени деңгейдегі топтарға бейімдеу үшін мемлекеттік символдарды, ұлттық құндылықтарды және бұқаралық коммуникация құралдарын пайдалануы тиіс. Сонымен қатар саясат, экономика және мәдениет салаларын басқаруда этникааралық элиталардың бірлесіп әрекет етуі де маңызды деп есептеледі.

# Ішкі отаршылдық концепциясы

Ішкі отарлау концепциясы қазіргі әлемдегі этникааралық қатынастарды түсіндіретін тағы бір теориялық бағыт болып табылады. Егер интеграция концепциясы дамыған индустриалды елдерге тән болса, дамушы мемлекеттердегі этникалық үдерістер көбінесе ішкі отарлау теориясымен түсіндіріледі. Бұл теория бойынша «отарлық ахуал» экономикалық даму деңгейі төмен жергілікті халықтың мәдениеті немесе нәсілі үстем топтың ықпалына түсуін білдіреді. Мұндай жағдайда бір этникалық топ екінші топқа әлеуметтік, экономикалық және мәдени тұрғыдан үстемдік жүргізеді.

# Интеграция концепциясы: мазмұны мен негізгі белгілері

## Интеграция ұғымы

Интеграция – әртүрлі этностардың ортақ қоғамдық кеңістікке, әлеуметтік институттар мен азаматтық өмірге қатысу үдерісі. Оның мақсаты – қоғам мүшелерінің өзара байланысын күшейту және ортақ ережелер негізінде ынтымақтастық орнату.

## Негізгі белгілері

- Ортақ құқықтық және қоғамдық институттарға қатысу;
- білім, еңбек, мәдениет және қоғамдық басқару салаларындағы өзара әрекет;
- этностар арасындағы тең мүмкіндік пен кемсітпеуге ұмтылу;
- мәдени ерекшеліктерді сақтай отырып, ортақ азаматтық бірегейлікті дамыту.

## Аккультурациядан айырмашылығы

Аккультурация мәдени үлгілердің байланыс нәтижесінде өзгеруіне басымдық береді. Интеграция болса, этностардың қоғам өміріне қатысуын, әлеуметтік байланыстарын және ортақ институттармен ықпалдасуын қарастырады.

*Ескерту: интеграция дәрістің қорытындысы мен бақылау сұрақтарында аталғандықтан, ұғым мазмұны түсіндірмелік түрде кеңейтілді.*

# Этномәдени өзара ықпал концепцияларын салыстыру

**Аккультурация – мәдени өзгеріс**

Негізгі назар: ұзақ мерзімді тікелей байланыс нәтижесінде мәдени үлгілердің өзгеруі. Өзара ықпал екіжақты болуы мүмкін, бірақ ықпалдың күші әр топта бірдей болмауы ықтимал.

**Мобилизация – ұлттық бірігу**

Негізгі назар: көпұлтты мемлекет жағдайында ортақ құндылықтар мен мемлекеттік рәміздер, бұқаралық коммуникация және этникааралық элиталардың ынтымақтастығы арқылы ұлттық консолидацияға қол жеткізу.

**Интеграция – қоғамдық қатысу**

Негізгі назар: этностардың ортақ институттарға қатысуы, әлеуметтік-экономикалық мүмкіндіктерге қол жеткізуі және мәдени айырмашылықтарын сақтай отырып, бір қоғам аясында әрекет етуі.

**Ішкі отаршылдық – теңсіз үстемдік**

Негізгі назар: бір этникалық топтың екінші топқа экономикалық, әлеуметтік және мәдени тұрғыдан үстемдік жүргізуі. Талдауда ресурстарға қолжетімділік, билік пен мүмкіндіктердің бөлінуі ескеріледі.

*Талдау кезінде үш сұрақ қойылады: мәдениет қалай өзгереді? ортақ қоғамға бірігу қалай жүреді? топтар арасындағы билік пен ресурстар тең бөлінген бе?*

# Қорытынды

Жоғарыда қарастырылған аккультурация, мобилизация, интеграция және ішкі отарлау концепциялары этномәдени өзара ықпалдың әртүрлі аспектілерін түсіндіруге бағытталған. Олар этникалық қауымдардың мәдени өзгерістерін, әлеуметтік байланыстарын және саяси қатынастарын талдауға мүмкіндік береді. Дегенмен, бұл теориялар этникалық үдерістердің барлық күрделілігін толық қамти алмайды. Сондықтан қазіргі кезеңде этникааралық қатынастарды зерттеу кешенді ғылыми тәсілді талап етеді.

**Бақылау сұрақтары:**

1. Этномәдени өзара ықпал теориясының негізгі мазмұны қандай?
2. Аккультурация ұғымы нені білдіреді және бұл концепцияны кімдер ұсынған?
3. Мобилизация концепциясының мәні және оның көпұлтты мемлекеттердегі рөлі қандай?
4. Интеграция концепциясы этникалық процестерді қалай түсіндіреді?
5. Ішкі отаршылдық концепциясының негізгі ерекшеліктерін сипаттаңыз.
6. Қазіргі кезеңдегі әлемнің этникалық картасының дамуына әсер ететін факторларды атаңыз.